

Gadymy türkmenleriň «ýada daşynyň» jadyly güýji

Category: Geň-taňsy wakalar, Kitapcy, Sözler, Türkmen dili
написано kitapcy | 21 января, 2025

Gadymy türkmenleriň "ýada daşynyň" jadyly güýji GADYMY TÜRKMENLERİŇ «ÝADA DAŞYNÝŇ» JADYLY GÜÝJI

Iňňän gadymy döwürlerden bări: «Türkleriň atalaryna asmandan inen jadyly daş sowgat edilipdir. Bu daş elmydama türk şamanlarynda we beýik türk serkerdelerinde saklanypdyr» diýen ynanç dowam edip gelýär. Özem iň gyzykly ýeri häli-häzirem bu daşyň belli şaman ruhanylarynda saklanýandygyny öñe sürüänler bar.

Bu aýdylýanlaryň ýone bir ynançdan ýa-da myş-myşdan ybarat däldigine müňlerçe ýyl owalky hytaý senenamalary güwä geçýär. «Türkleriň medeni kökleri» atly kitabymda-da jikme-jik aýdyp geçişim ýaly gadymy türk(men)lerde şeýle daşyň (ýada daşy) bolandygy barada köpsanly taryhy çeşmeler bar. Hytaý çeşmeleri türkleriň bu daş arkaly islän wagtlary ýagyş-gar ýagdyryp bilendiklerini ençeme ýerde belläp geçýär.

Ata-babalarymyzyň islän wagtlary ýagyş, gar, çabga ýagdyryp, ýel öwüsdirip bilendikleri barada, hatda harasat turuzandyklaryna degişli ilkinji taryhy maglumat şudur:

Türkleriň nesilbaşsy hunlaryň demirgazygynda ýasaýan So neberesindendi. Oýmagyň kethudasý Anan-bu bolupdyr. Olar ýetmiş dogan eken. Birinjisi urkaçy möjekden emele gelip, adyna Içjini-nişibu diýer ekenler. Içjini-nişibu adatdan daşary tebigy hadysalara erk edip biliplidir. Ýagyş ýagdyryp, tupan turuzyp başarypdyr.[23]

Şeýle-de hytaý çeşmelerinde 449-njy ýylда ýuze çykan söweş barada gürrüň berilende, bu mesele bilen baglaşykly şeýle setirlere duş gelinýär:

«...Demirgazyk hunlaryň tabynlygyndaky Yüje-ban jemagatynda

šeýle ruhanylar bardy; duşmana garşı garşylyklaýyn hüjüme geçenlerinde, güýçli ýagyş ýagdyrdylar, harasat turuzdylar. Duşmanyň her ondan üçüsi suw-sile gark boldy, sowuklap öldi.

Yslam çeşmelerinde türk(men)lerde birmahallar bolan bu daşa, «ýagyş daşy» manysyny berýän «Hajer-ül Matar» ýa-da «Seng-y Jede» diýen at berilipdir. Yslam çeşmelerinde ýazylanlara siňnin seredilende, türk(men)leriň by jadyly daşy bilen musulmanlaryň ýakyndan gyzyklanandygyny görmek bolýar.

Yslam taryhcysy Ibnül Fakyhyň ýazmagyna görä, abbasy halyfy Mamun bu hikmetli daşy öwrenmek üçün Nuh ibn Esed atly birine ýörite tabşyryk beripdir.

Nuh ibn Esed türk(men)leriň arasynda bolanda, daş barada aýdylýanlaryň hakykatdygyny, ýöne munuň nähili bolýandygyna akyl ýetirmändigini halyfa habar beripdir.

Ibnül Fakyh taryhy ýazgylarynda Horasanyň emiri Ysmaýyl ibn Ahmedin Ebul Abbasa aýdan sözlerine ýer beripdir:

«Ýigrimi müň atly bilen tür(men)lere garşı garpyşya çykdym. Garşymyzda boýdan-başa ýaraglanan altmyş müň türk bardy. Olaryň käbiri biziň tarapomyza geçdi. Biziň tarapomyza geçenler türk(men)leriň ýagyş ýagdyrjakdyklaryny aýtdylar. Biz bolsa olara: «Siziň kalbymyzdan küfür henizem çykmandyr, beýle işleri adam başarmaz» diýdik. Olar: «Biziňki aýtmak, size duýdurýarys. Olaryň taýynlanýan wagtlary ertir säher çagydyr. Serediň ýagdayyýza...» diýdiler. Daň atdy. Gorkunç gara bulutlar üstümizi gurşap aldy. Hemmeler gorka düşdi. Görlüp-esdilmedik çabga başlady».

Ibnül Fakyh bu hadysanyň dowamynda Ysmaýyl ibn Ahmedin iki rekagat namaz okap bu çabgany türk(men)leriň öz üstüne gönükdirendigini ýazýar.

Şol wagtlar arap yslam goşunlarynyň «Allanyň esgerleri» diýen ady göterýändikleri üçin at-abraýdan gaçmaklaryna sebäp boljak bular ýaly hadysalara duçar bolmaklary ylalaşyp boljak zat däldi. Şonuň üçin agzalýan ýagyş çabgasyny, gaý-tupany namaz okap türk(men)leriň öz üstüne gaýtarmagyna geň galyp oturmagyň hajaty ýok.

Daşly gürrüñimize dolanyp geleliň...

Gadymy türki mifologiyasynyň esasyny düzýän köpsanly legendalarda-da bu daşdan söz açylýar. Hatda ol daşym ulanylyşy barada-da gyýtaklaýyn aýdylýan ýerler bar... Sözümize mysal hökmünde «Är Gökje» dessanyndan bir parçany okalyň:

«...Ýamndaky adamlar suwsady. Är Kosaýa suwdan kösenýändiklerimi aýtdylar. Är Kosaý salpy gulakly sary atynyň eýeriniň aşagyndan «jaý daşyny» çekip çykardy. Hallan atdyra-atdyra ýere taşlady. Asmandan ýagyş ýagdy. Ýagyş suwundan gandylar».

Abdylkadyr Inan «Gadymy türk dininiň taryhy» atly kitabynda «El-Lügatün Newiýye» diýen köne kitapda «ýada daşy» barada şeýle maglumatyň bardygyny ýazýar:

«Ýagyş monjugy» diýilýän bir daşjagaz bar. Oňa gurban edilen malyň gany sürtülüär welin, yagyş ýagyp başlaýar».

Bu syrly daş barada bize mälim bolan ähli maglumatlary seljerenimizde, ulanmak üçin daşy suwuň içine goýulýandygyny, suwuň üstüne sallap goýulýandygyny, biri-birine sürtýändiklerini ýa-da daşyň saga-çepe hallan atdyrylyp ýere taşlanýandygyny görýaris.

Bu barada pars dilinde biziň günlerimize çenli gelip ýeten bir şygyrda «ýada daşynyň» ulanylyşy baradaky gyzykly maglumaty türkmen diline edilen çeber terjimesinde siziň bilen paýlaşýaryn:

«Ol şekilli daşa doga edilse,
Gök ýarylar, jemlenišer bulutlar.
Ýagyş ýagar suw-sil edip dünýäni,
Bu işleri köp edýärler türkler».[24]

Bu aýylanlardan çen tutsak, daşyň ulanylyş metodlary bilen aň energiýasynyň ony herekete getirmeginiň arasynda örän ýygy baglanşyk bardygyny bilmek kyn däl. Diýmek biz pikirler bilen hereketlendirilen jisim häsiýetli daş bilen ýüzbe-ýüz bolýarys.

Daşyň iň soňky gezek haçan ulanylandygy anyk belli däl, ýöne bu daşdan Osmanlylaryň hem habarlydyklaryny taryhy çeşmeler habar berýär.

Şaban Şypaýynyň Mehmet IV sultana ýazan «Risale-i şifaiýýe fi beýjini enwa-i ahjar» atly eseriniň 14-nji sahypasynda bu daş barada gymmatly maglumatlary berýär:

«Asmanda ýekeje übtük bulut ýokka «ýada daşy» bilen geçirilen tilsimden iki sagat geçensoň bulutlar peýda bolup başlar. Yzyndanam bereketli ýagyşlar ýagar. Näce ýagyşa zerurlyk bolsa, şonçarak ýagdymak ýadaçynyň ussatlygyna baglydyr.

Daşlar dürli reňkli bolup bilýär. Esasanam goňras reňkli daşlaryň üstünde gyzyl menekler bar. Ak reňkli daşlarda-da gyzyl menekleriň bolýandygyna gabat gelnipdir. Daşyň ululygy ýumurtganyň ululygynda bolupdyr».

Bu aýylanlar Mahmyt Kaşgarlynyň berýän maglumatlaryna birme-bir gabat gelip dur.

Mahmyt Kaşgarly agzalýan daşyň iki dürli bolýandygyny we käbir ýerlerde onuň birine «Örünk gaş», beýlekisine «Gara gaş» diýilýändigini ýazýar. «Örünk» sözi köne turkmen dilinden häzirki dilimize geçirilende «ak» diýmegi aňladýar.

Güýçli jalalardan ekin meýdanlaryny goramak üçin daş ýokardan bir ýerden asylyp goýlupdyr we oňa el degrilmändir. Ony diňe bu işiň syryny bilyän ýadaçylar ellämege we ulanmaga haky bolupdyr.

Daşlaryň biri-birine sürtülmegi we bir gap doly suwuň içine atylmagy netijesinde bu iş amala aşyrylypdyr. Ýone bu işleri diňe onuň syrlaryna belet adamlar (ýadaçylar) etmeli eken. Eger başga kişiler bu işi etmäge çalyssa, hiç hili netije gazanmandyr. Daşy suwa atanyň bilen işiň bitdigi bolmandyr...

Indi bolsa bu daşy ulanylyş metodlaryny doly ýerine ýetirmän ulanylanda, nähili netije bilen tamamlanandygyny görkezýän, XIII asyrda bolup geçen we taryhy çeşmelere anyk fakt bolup geçen bir hadysany siziň bilen paýlaşmak isleýarin:

«Welaşgerdiň etegine gelenimizde ýerli halk bize jokrama yssy, guraklyk we janly-jandarlary bimaza edýän siňekler barada

aýtdylar. Netijede daşlaryň kömegini arkaly ýagyş ýagdyrmak barada karara gelindi. Çäräni soltanyň hut özi gözegçiligine aldy.

Ilkibaşda men muňa ynanmaýardym. Emma soňra munuň birnäçe tejribeler arkaly hakykatdygyny gözüm bilen gördüm» diýen S.A.Nesewi wakanyň dowamyny şeýle beýan edýär:

«Bu gezek gije-gündizläp üzönüksiz ýagan ýagyşlardan ýaňa halk näderini bilmän aljyrap başlady. Hemmeler ýagyş jadysyny etdirendikleri üçin puşman etdiler. Şeýle bir güýcli ýagyş ýagdy welin, çar tarap palcyga we batgalyga bütrendi. Soltan çadyryna-da girip bilmedi. Ýagyş diňjegem bolanokdy. Sil-suw dünýäni weýran etdi. Şol ikiarada soltanyň enesiniň oña şeýle diýenini eşitdim:

«Sen älemiň hudawendigärisiň... Emma ýagyş ýagdyrmagyň däl... Bu gaý-tupany turuzyp ýalňyşdyň... Seniň deregiňe başga biri bolsa muny etmezdi, diňe gerekli mukdarda ýagdyrardy».

Daşlary nädogry ulanmagynyň nähili netijelere äkitjekdigi ýokardaky maglumatdanam aýdyň görünýär. Galyberse-de bu daşlara Atlantisde ulanylanlaryň kiçijik mysaly hökmünde seretsek, onda Atlantsdäki şeýlekin daşlaryň äpet energiýa merkezleriniň negatiw gurşawydaky hereketiniň niçiksi tebigy katastrofalara sebäp bolandygyny çaklabermeli.

Ergun JANDAN. Geň-taňsy wakalar